

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В РОКИ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1905 – 1907 РР.

На початку ХХ ст. в умовах наростання загального революційного піднесення в Наддніпрянській Україні посилюється національний рух, за забезпечення національної рівності, спрямований проти шовіністичної великодержавної політики царського уряду. Найважливішою ознакою національного відродження стало поєднання культурних і політичних засад українського національного руху, який остаточно перейшов у політичну стадію і характеризувався активною боротьбою українців за свої як культурні, так і політичні права. Свідченням цього стало насамперед формування провідних українських партій, які на програмному рівні завершили визначення своїх національних домагань, пропагували та відстоювали партійні завдання в галузі національно-державного будівництва, проводили з цією метою все ширшу мобілізацію мас. З іншого боку, про політизацію українського національного руху в Росії з початком революції свідчили спроби українців винести національне питання на рівень Державної думи.

Відкрита русифікаторська політика царизму вже на початку ХХ ст. призвела до загострення культурно-національної проблеми. Українська громадськість все більше засуджувала національний гніт, відстоювала право на вільний розвиток рідної мови, культури й літератури.

У національному русі брали участь різні соціальні верстви, які діяли відповідно до своїх громадянських позицій, але були об'єднані спільною національною ідеєю. Найактивніше у боротьбі проти національного гніту виступали українська національносвідома інтелігенція, шкільна та студентська молодь. Вони вимагали вільного розвитку української мови, права користуватися нею у пресі, на сцені, в державних установах, викладання рідною мовою в школах, створення українських кафедр у Київському, Харківському, Одеському університетах. Особливо посилились ці вимоги з початком революції 1905 р. Українська інтелігенція, беручи участь у загальноросійському визвольному русі, почала більш настійно й активно, ніж раніше, висувати свої культурно-національні вимоги: про потребу українізації школи, про скасування гніту над українським словом. Про це писали в газетах, надсилали колективні листи, телеграми відповідного змісту до редакцій, кабінету міністрів.

Під тиском української громадськості, яка вимагала задоволення національних культурно-освітніх потреб, Комітет міністрів 31 січня 1905 р. подав науковим колам Росії запит про можливість відміни урядових указів 1863 та 1876 рр. Над проектом записки для подання на розгляд загальним зборам Академії працював академік О. Шахматов. У квітні 1905 р. комісія закінчила розробку записки „Про відміну обмежень малоросійського друкованого слова”. У Російській імперії її було опубліковано тільки в 1910 р. До записки було додано кілька повідомлень про стан української культури під

владою царського самодержавства, що надійшли до комісії від українських літераторів та громадських діячів.

Автори записки доводили безглуздість й небезпечність для державного добробуту русифікаторської політики царизму в Україні: „Держава, що не вміє забезпечити – одного з найелементарніших прав громадянина – права говорити, друкувати рідною мовою, збуджує в громадянині не повагу до себе, не любов, а невідомий страх за існування. Цей страх народжує незадоволення та революційні прагнення”¹. Основна думка записки полягала у визначенні необхідності забезпечення свободи й рівноправ’я української мови з російською та відміни указів 1863 та 1876 р., які заважали духовному, культурному та національному розвитку українського народу. В умовах революції записка стала певним політичним актом ліберальної наукової інтелігенції, яка ставала важливою силою в суспільній боротьбі навколо національного питання.

Ґрунтовні, аргументовані відповіді прогресивних учених Академії наук, Київського та Харківського університетів – професорів М. Дашкевича, О. Лободи, В. Перетца, М. Сумцова, Д. Багалія, Т. Буткевича, М. Чубинського та інших – свідчили про їх відверту опозицію до реакційного курсу національної політики російського царизму в Україні. Зміст відповідей зводився до одностайної вимоги скасування антиукраїнських указів. Хоч уряд і відмінив закон 1876 р., визнавши тим самим його шкідливість для культурного розвитку українського народу, але емансипація українського слова йшла досить повільно.

Незважаючи на суворі переслідування і заборони щодо просвіти народу, українська інтелігенція та провідники українського національного руху постійно стверджували у своїх публікаціях, що „просвіта на Україні має бути національною. Це така життєва правда, що на неї пристане кожен, в кого є здорова голова на плечах, в кого розум не засліплений, хто відчуває всю велику шкоду, яку чинить народові просвіта, не пристосована ні по формі своїй, ні по змістові до національних потреб народу. Не можна не радіти із заходів українського громадянства в справі організації своїх національних сил біля просвітньої роботи”².

Вимогу уаїнізації школи активно ставили вчительські організації. У листопаді 1905 р. у Полтаві відбувся з’їзд учителів, на якому була ухвалена платформа з питання про організацію в Україні національної школи. Головними завданнями у платформі визначалися боротьба за викладання українською мовою в народній школі для українського населення, за підготовку та видання підручників рідною мовою, відкриття тимчасових учительських курсів з української мови, літератури та історії України, введення цих предметів в учительських семінаріях та інститутах, поповнення шкільних бібліотек українською літературою, зокрема підручниками.

Педагоги брали активну участь у роботі Загальноросійської спілки вчителів та діячів освіти, створеної у червні 1905 р. Ця організація відстоювала введення загальної безплатної й обов’язкової освіти, свободу викладання рідною мовою населення в усіх типах шкіл. Делегати від України на другому (грудень 1905 р.) і третьому (червень 1906 р.) з’їздах Загальноросійської спілки вчителів перейшли від вимог українізації освіти до політичних вимог: оголосили заяву про українську автономію, вимагаючи задоволення національних прав, виступили за перебудову Російської імперії у федеративну демократичну республіку з широкими правами окремих націй. Учительські організації підтримували домагання українських політичних партій стосовно українських шкіл³.

Першими з-поміж українців, які зреагували на революційні події 1905 р., були студенти Петербурга. Уже з перших днів революції Головна студентська рада перетворилася у Тимчасовий український революційний комітет, який 2 березня випустив друковану відозву до „До українського громадянства, студентства, робітництва і українських офіцерів у Петербурзі”. Українські студенти у відозві не тільки бажали успіхів росіянам у справі завоювання демократичних прав і свобод, але й поклали великі надії на отримання національних прав українцями, закликаючи до боротьби за свої права широкі верстви українського населення Петербурга. „Гасло демократичної республіки, говорилося у відозві, – виставлене російською демократією, забезпечує громадянські права кожної окремої людини. В боротьбі за ці права ми зичимо російській демократії всякого успіху. Але українська демократія, українські маси потребують забезпечення не лише своїх загальногромадських прав, але й своїх окремих прав національних, тих прав, які російський народ має вже віддавна. З цим гаслом національного визволення і повинні виступити українські маси в Петербурзі. Найповнішим висловом ідеї національного визволення є національно-державна самостійність, і лише створення власного суверенного державного організму може забезпечити якнайширший культурний розвиток українського народу”⁴. Подібно до петербурзької, українські студентські громади Києва, Харкова, Одеси і Москви виступили з вимогами національних прав для України.

Студентські виступи знайшли відгук в усіх прошарках українського населення. Перебуваючи під впливом українських політичних сил, з початком революції 1905 р. національні вимоги почала висувати частина робітників. На захист своїх національних прав під час революції 1905 – 1907 рр. виступили також селяни України. Наприклад, організація „Селянський союз” ставила завдання домогтися автономії для України, а також запровадження української мови у школах.

Активну участь у змаганнях за українську справу, мову і шкільництво – від народної школи до університетських кафедр – взяли українські клуби, які з’явилися під час революції в багатьох містах України, а також легальні громадські організації „Просвіта”. Слід зазначити, що тільки наприкінці 1905 р., коли в Росії умови громадського життя змінилися на краще, українське громадянство Наддніпрянської України отримало можливість законно об’єднатися в культурно-просвітницькі товариства хоча їх „свобода” була дуже обмежена. Уряд навіть після оголошення маніфесту 17 жовтня 1905 р. намагався обмежити культурно-освітні заходи громадянства, закриваючи часом щойно створені „Просвіти”. У Наддніпрянщині вони виникають „без усякого взаємного порозуміння, так що й не мають між собою найменших зв’язків, на відміну від Галичини, де просвітня справа товариства була більш-менш централізованою і координованою по всіх його філіях”⁵, – писав Д. Дорошенко. Така ситуація пояснюється тим, що уряд дозволив відкривати „Просвіти” тільки в межах певної губернії й об’єднатися офіційно вони поки що не могли, хоча потреба у співробітництві й координації роботи „Просвіт” була гострою і необхідною з погляду активізації українського громадсько-політичного життя щодо завоювання своїх національних, культурних і політичних прав.

Окрім культурної роботи, „Просвіти” займалися громадською роботою. Наприклад, київська організація „вела агітацію в справі заснування кафедр українознавства в київському університеті, зверталась до українських депутатів Другої думи з проханням поставити на порядок нарад у Думі справу українізації шкіл на Україні та справу українського народного університету в Києві. Вона ж запроектувала справи будови Народного Дому ім. Шевченка і пам’ятника поетові в Києві, створила для цього

окремий фонд та збирала до нього гроші, які передала міській раді. Вона вислала до комітету будови пам'ятника Шевченкові свого представника і добилася, що Комітет оголосив усесвітній конкурс на будову цього пам'ятника"⁶. Таким чином, українські „Просвіти” стали тими організаціями, які розбуджували національні почуття, допомагали українському громадянству в боротьбі за завоювання національних прав.

Виникнення українських партій в Наддніпрянській Україні зумовило розв'язання національного питання в Росії, пов'язане з вирішенням глобальних політичних проблем: ліквідація самодержавства, встановлення парламентського ладу, проголошення широких демократичних свобод тощо. У роки першої російської революції посилилася політизація українського національного руху, коли царизм 17 жовтня 1905 р. видав маніфест про демократичні свободи. Легалізована партійна опозиція почала діяти відкрито. Випробувані раніше нелегальні форми роботи були трансформовані відповідно до легальних умов, доповнені та розширені новими, пов'язаними з утворенням українських громадських і культурно-освітніх організацій, з виборами до Державних дум і використанням українського парламентського клубу, з участю в загальноросійських політичних та інших акціях. Євген Чикаленко писав у своїх спогадах: „В цей день... увійшло до мене разом кілька душ: Грінченко, Єфремов, М. Левицький та інші з вигуком: „Христос воскрес!” і почали цілуватися, як на Великдень... Вулиці всі були повні народу, особливо Хрещатик та Володимирська; здавалося, що всі кияни повиходили з своїх помешкань і майже всі поначіпляли на груди червоні значки, і поліція не арештувала їх і не зривала тих значків...”⁷.

Початок революції 1905 – 1907 рр. ознаменувався підвищенням політичної активності РУП, її участю у страйках селян та сільськогосподарських робітників, які відбувалися навесні та влітку 1905 р. у Київській губернії. „Під час страйку, повідомлялося в газеті, – старанно розповсюджувалися сільськими групами РУП, які власне підняли страйк і керували ним, відозви Київського комітету Рев. Укр. Партії”⁸. Крім того, агітаторами партії розповсюджувалася революційна література і, зокрема, велика кількість виданих РУП брошур “Страйк і бойкот”⁹. Сільські громади партії діяли у 1905 р. також на Чернігівщині, Полтавщині і Харківщині¹⁰. І хоча основна їх робота була пов'язана з аграрною платформою партії, але її політичні завдання передбачали і національні вимоги – автономію України.

У вересні 1905 р. поліції вдалося заарештувати 11 працівників друкарні РУП у Києві, серед яких були Омецинські, В. Чеховський, Д. Антонович. Про широкі масштаби агітаційно-пропагандистської роботи партії свідчить конфіскована на квартирі Омецинських література: 736 брошур, 216 прокламацій, 190 журналів та газет. Низка арештів діячів партії, які відбулися після цього в Харкові, Вінниці, Києві та інших містах, значною мірою паралізувала діяльність партії¹¹. Але 1905 р. був найбільш плідним у розгортанні партією агітаційно-пропагандистської роботи. У 1905 р. було випущено 68 відозв загальним тиражем 89,84 тис. примірників¹².

У січні 1905 р., коли почалася революція, представники РУП взяли участь у Стогольмській конференції соціал-демократичних партій Росії. Намагаючись забезпечити єдність дій соціал-демократів, делегати РУП закликали до спільної боротьби з царизмом. Але вони зіткнулися з більшовицьким напрямком у РСДРП, який не визнавав “національних соціал-демократичних партій, вважаючи, що їх існування є проявом національного шовінізму”¹³. Отже, у взаєминах з РСДРП рупівці знайшли підтвердження своїм давнім підозрам, а саме: що російські революціонери поділяють із царським урядом схильність до централізму. Кожного разу, коли РУП намагалася встановити

відносини з Російською соціал-демократичною робітничою партією, обговорення тих чи тих питань завжди заходило в глухий кут через небажання надати українській організації автономного статусу. Заражені віковою спадщиною русифікаторської політики царизму, російські соціал-демократи, проголошуючи на програмному рівні обласну автономію, насправді займали унітаристську позицію і розглядали Україну як південь Росії, а українську націю – як гілку російської.

Свідченням спроб РУП налагодити певне співробітництво з національними демократичними партіями в Росії під час Першої російської революції стала її участь у роботі міжпартійної конференції соціал-демократичних організацій Росії, яка відбулася 7 – 9 вересня 1905 р. у Ризі. Ця конференція, як відомо, схвалила тактику бойкоту Булігінської Думи і засудила царську політику розпалювання міжнаціональної ворожнечі. У ході Першої російської революції представники РУП входили до створених коаліційних комітетів, які склалися з представників російських та єврейських соціалістичних партій. Еволюція партії в бік соціал-демократії привела її до зміни свого політичного обличчя і формування нового політичного об'єднання – УСДРП.

З-поміж українських національних партій УСДРП була під час революції 1905 – 1907 рр. найпопулярнішою серед селян. Місцеві громади українських соціал-демократів у 1906 – 1907 рр. організували низку сільськогосподарських страйків на Лівобережній Україні¹⁴. Агітаційно-пропагандистська і організаторська робота на селі здійснювалася через організацію клубів, мітингів, утворення сільських комітетів партії та скликання зборів сільських агітаторів¹⁵. Агітатори партії працювали в м. Кагарлику, у м. Смотрич Кам'янецького повіту, інших містах України¹⁶. Українські соціал-демократи очолювали боротьбу за безпосередні нагальні потреби селян і цим завойовували собі авторитет. На середину 1907 р. із трьох тисяч членів партії дві тисячі становили сільськогосподарські робітники, які об'єднувалися в кількох десятках організацій¹⁷. Тому в роки революції УСДРП залишалася організацією здебільшого сільського пролетаріату. Найбільший вплив серед сільського населення партія мала на Полтавщині, Поділлі, в Київській, Волинській, Харківській та Чернігівській губерніях. Робота з селянами здійснювалася на основі пропаганди аграрної частини програми УСДРП. Але, йдучи за партією, селяни поділяли її вимоги з національного питання. Підтвердженням цього був “Заклик до селян” комітету з організації Українського селянського з'їзду з платформою з'їзду, яка включала визнання автономії України, з Українською Народною Радою (сеймом) – демократично обраним законодавчим органом широке використання української мови у школах, судах та інших установах¹⁸. Під час революції УСДРП звертала увагу і на діяльність серед професійних спілок, кооперативного руху, культурно-освітніх товариств тощо. Члени партії активно діяли у Всеросійському селянському союзі (очолював С. Мазуренко) та Союзі вчителів. Ці загальноросійські організації стояли на автономістських засадах і вимагали від царизму політичних і національних свобод, зокрема автономії України¹⁹.

Українські соціал-демократи бойкотували вибори до I Думи. Ігноруючи виборчу кампанію, партія закликала до революційної боротьби проти царського режиму і організації демократичних виборів до Всенародної Установчої ради. Тим була проявлена, очевидно, українська специфіка політичних домагань. Вони й були висловлені в брошурі “Добра порада в лиху годину”, що її написав С. Петлюра під псевдонімом У.С.Д.²⁰ Зайнявши помилкову позицію бойкоту виборів до I Думи, українські соціал-демократи негативно поставилися і до створеної за ініціативи, насамперед, діячів УДРП Української думської громади, деструктивно впливали на її організацію і діяльність.

Під час виборчої кампанії до II Державної думи УСДРП активно організувала мітинги і масові зібрання. Вона провела сотні робітничих зборів і селянських сходів. На них виносилися резолюції, які друкувалися в пресі, а пізніше посилалися депутатам II Думи. У них йшлося про демократизацію державного ладу, автономію України, українізацію освіти, конфіскацію великої земельної власності, збереження злагоди між націями Росії, врахування інтересів неукраїнського населення України²¹. Провідні діячі партії, враховуючи, що в революції найбільшій гостроти набула аграрна проблема, прагнули в ході виборної агітації пов'язати селянські вимоги з завданнями для вирішення національного питання. Так, М. Порш під час виборів до II Думи виступив з програмною статтею. У ній він пропонував українським партіям у передвиборній агітації “зв'язати автономію України з демократичним розв'язанням земельного питання на Україні”²²

Після третьочервневого державного перевороту УСДРП 6 – 8 липня 1907 р. скликала загальнопартійну конференцію, яка ухвалила резолюцію про участь УСДРП у виборах до III Державної Думи. Вироблена передвиборча лінія допускала блоки з іншими партіями не правіше кадетів і українських радикалів²³.

Ідею самостійності та незалежності України на початку XX ст. активно відстоювала Українська народна партія. На другому етапі своєї діяльності (1904 – 1907 рр.) коли партія прагнула дійти до народних мас, до широких верств української національної інтелігенції, додала не лише опір царській бюрократії та великодержавних кіл російської громадськості в Україні, а й непорозуміння і неприховану неприязнь з боку українських соціалістів і лібералів. До 1905 р. Українська народна партія діяла дуже конспіративно. Перша російська революція відкрила деякі можливості для легальної політичної діяльності. Але УНП вирішила залишатися у підпіллі, не маючи твердої впевненості, що демократичні свободи в Росії збережуться надовго. Під впливом величезних революційних рухів робітників та селян партія дещо змінює зміст своєї пропаганди. У друкованому органі “Самостійна Україна” вона почала застосовувати антикапіталістичні, соціалістичні ідеї та заклики, залишаючись відданою своїм національним устремлінням. Партія підтримувала усі легальні політичні заходи, спрямовані на відстоювання інтересів України.

1 листопада 1905 р. у газеті “Сын Отечества” була опублікована телеграма голові уряду С. Ю. Вітте, підписана групою харківських інтелігентів. Першим у списку стояло прізвище М. Міхновського. У телеграмі зазначалося: “Ми просимо негайно урівняти нас з іншими народами Росії у природному праві говорити, друкувати і видавати газети рідною мовою і про скасування виключного закону за 1876 р.”. На підтримку цієї вимоги УНП організувала серед робітників Харкова збір підписів. Зрештою уряд змушений був оголосити про відміну дії цього закону.

УНП не змогла налагодити тісні зв'язки і співробітництво з іншими українськими партіями, які сторонилися її відвертого націоналізму. Але відомо, що у червні 1905 р. представники партії взяли участь у конференції в Полтаві, де були присутні делегати від українських демократів та радикалів. Предметом наради була справа автономії України. Розглядаючи автономію як проміжний етап для досягнення незалежності, делегати УНП підтримали рішення наради. “На цім з'їзді, – писав П. Феденко, – вирішено добиватися політичної автономії України в межах російської держави”²⁴. У спільній програмі цих груп зазначалося: “Українці ставлять за свій ідеал у межах російської держави політичну автономію України..., домагаються свого українського союму з осідком в Києві і з сим, щоб до центрального парламента належали тільки ті

справи війни й мира, торгових та всяких інших трактатів, війська, спільних фінансів та мит”²⁵. Учасні у виборах до Державної думи УНП не брала, але М. Міхновський, як головний ідеолог партії, у 1906 і 1912 рр. висував свою кандидатуру на виборах до Державної думи. “Ми не маємо права забувати, що коли ми не підемо до Думи, то й не зможемо усунути шкідливі нам закони, які нам не потрібні”, – писав Міхновський²⁶. Депутатом у 1906 р. М. Міхновський не став, зате завдяки його активній роботі серед селян на Полтавщині вдалося провести до Думи декількох національно налаштованих депутатів. Серед них – близький товариш М. Міхновського Володимир Шемет. Формально він виступав як представник від Української демократично-радикальної партії. Однак орган цієї партії газета “Громадська думка” зазначала, що Шемет балотувався як “представник українських партій”²⁷. Насправді членство в УДРП – легальній політичній партії – використовувалося Шеметом для прикриття самостійницьких поглядів. Усе життя він перебував під величезним впливом М. Міхновського, до якого, за свідченням Є. Чикаленка, ставився “майже набожно”²⁸. Після поразки революції 1905 р. можливості пропаганди самостійницьких поглядів різко звузилися. Внаслідок розколу, що стався в УНП 1906 р., від неї відійшла група “автономістів”, яка прагнула легалізуватися, аби взяти участь у виборах до Думи. Після цього УНП починає поступово розчинятися серед інших партій. Хоча ще у 1907 р. провела свій з’їзд, залишаючись на позиціях націоналізму.

Отже, УНП у своїй практичній діяльності застосовувала різні форми і методи. На жаль, організаційна мережа УНП була зовсім слабкою і партія не була спроможна дати ради з надто великими завданнями, не могла зламати російський політичний терор, вирвати народні маси з-під впливу партійної демагогії російських соціалістів, протиставити себе наростаючому українському соціал-демократичному рухові.

На хвилі загального суспільно-політичного піднесення в ході революції 1905 – 1907 рр. значну роботу з пропаганди та відстоювання своїх програмних вимог з національного питання здійснювали ліберально-демократичні партії. З цією метою УДП використовувала звернення і заяви.

Представники УДП були не лише на земських зборах, а й у робітничих організаціях, серед селян, де пропагували свої вимоги в соціально-економічній і політичній сферах, роз’яснювали свої домагання в галузі національних відносин. Для селян УДП спеціально видала брошуру „Чого нам треба домагатися? (Листи до селян)”, яка давала відповідь на запитання: „які нові порядки треба завести в Російській державі, щоб людям було краще жити?”²⁹. Агітатори партії рекомендували селянам вимагати автономії Малоросії.

Рада УДП умовила професора В. Антоновича написати записку для Київського університету, а професора Д. Багалія – для Харківського з вимогою необхідності відміни царських указів про скасування обмежень українського слова. Намовила Рада і Н. Молчаловського, правителя канцелярії генерала Західного краю, написати від свого імені записку про потребу скасування 1876 року в інтересах боротьби “местного русского населения с польскими элементами”³⁰. Заходами Пітерської Громади УДП було столичній Академії складено записку про українську мову. Крім цього, до прем’єра Вітте вислано делегацію: О. Косач (О. Пчілка) та М. Дмитрієва. Делегація просила дозволу для українського слова і письма. Вітте обіцяв допомогти. І справді, за наказом прем’єра була створена комісія з цього питання³¹.

Коли в листопаді 1905 р. у Петербурзі відбувся з’їзд представників політичних партій неросійських народів царської імперії за участю більш як 100 делегатів (близько третини

членів з'їзду становили українці). із доповіддю від українських демократів виступив Л. Жебунів. З'їзд прийняв важливу резолюцію, що містила домагання перебудови Російської держави на основі федерації народів³². Державну владу та "організацію народоправства на місцях" передбачалося децентралізувати. У цьому випадку мова йде про з'їзд Всеросійського товариства автономістів-федералістів, яке об'єднувало прихильників автономії та федералізму. Українські демократи були представлені на цьому загальноросійському політичному з'їзді, проголошуючи свої національні домагання. Вони прагнули брати участь в інших загальноросійських політичних заходах: у з'їздах лікарів, журналістів, вчителів. Поряд із соціально-політичними програмними вимогами партії, на них висвітлювалася і її національна платформа.

Спільність завдань, які висувала УРП, з програмними вимогами інших партій, у тому числі і в національному питанні, змушувала її під час революції 1905 – 1907 рр. йти на певне співробітництво. Так, у червні 1905 р. українські радикали взяли участь в зборах представників НУП, УДП, УРП. На них була визнана необхідність домагатися політичної автономії України в межах Російської держави. У програмному документі зустрічі зазначалося, що досягти поставленої мети українці можуть тільки шляхом: а) боротьби за конституцію в Росії, яка дасть рівне і загальне право голосування; б) надання Україні політичної автономії зі своїм українським сеймом, щоб до центрального парламенту належали тільки справи війни і миру, торгових стосунків, війська, спільних фінансів і мита³³.

Суперечності між УРП і УДП гальмували діяльність обох партій, тим паче, що більшість молоді йшла до українських соціал-демократів (УСДРП). На жаль, УДП і УРП не стали масовими партіями. На відміну від Революційної української партії чи її спадкоємиці – Української соціал-демократичної робітничої партії, які мали прихильників в усіх прошарках населення, Українська демократична партія і Українська радикальна партія були організаціями суто інтелігентськими. Оскільки обидві партії дуже схожі, наприкінці 1905 р. вони об'єдналися в Українську демократично-радикальну партію. Ліберали багато зусиль докладали для розвитку національної культури, тож в інтересах освіти українського народу було вирішено заснувати безпартійні культурні товариства "Просвіти". Прийнявши рішення про участь у виборах до I Державної думи, УДРП єдина з українських партій висунула своїх кандидатів. Але загалом вибори до I Думи проводились в Україні під прапором загальноросійських партій.

На тлі бойкоту українськими партіями виборів до I Думи передвиборча агітація УДРП, в союзі з російськими кадетами, як вважали С. Єфремов і В. Дорошенко, була енергійною і порівняно успішною³⁴.

Політизація і зростання українського національного руху в Російській імперії на початку ХХ ст. були тісно пов'язані з утворенням та діяльністю українських партій. Українські партії Надніпрянщини зробили важливий внесок у розробку національної ідеї, піднявши її із суто культурно-освітнього рівня на рівень політичний. Партійні вимоги і завдання з національного питання відбивали настрої широких верств населення, національну ідеологію української інтелігенції, партійних лідерів.

Таким чином, революція 1905 – 1907 рр. оживила громадсько-політичне життя в Україні, з'явилися нові перспективи реорганізації держави і суспільства.

¹ Новітня історія України (1900 – 2000): Підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. П. Дрожжин та ін. – К., 2000. – С. 80.

- ² Петлюра С. Російські культурно-просвітницькі інституції на Україні: Статті. – К., 1993. – С. 8.
- ³ Феденко П. Український рух у ХХ столітті. – Лондон, 1959. – С. 52.
- ⁴ Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 45.
- ⁵ Дорошенко Д. Культурно-просвітницька діяльність українського громадянства за останні два роки / Україна. – 1907. – Т. 4. – С. 20.
- ⁶ Дорошенко В. “Просвіта”, її заснування й праця. – Філадельфія, 1959. – С. 63-64.
- ⁷ Чикаленко Є. Спогади: 1861 – 1907. – Нью-Йорк, 1955. – С. 431-432.
- ⁸ Селянин. – 1905, травень. – Ч. 29. – С. 5.
- ⁹ Нариси з історії українського національного руху... – С. 117.
- ¹⁰ Селянин. – 1905, травень. – Ч. 29. – С. 5; 1905, вересень-жовтень. – Ч. 33-34. – С. 15; Праця. – 1905, лютий. – Ч. 12.
- ¹¹ Телешун С. Національне питання в програмах... – С. 48.
- ¹² Головченко В. Ідейне становлення... – С. 383.
- ¹³ Телешун С. Вказана праця. – С. 47.
- ¹⁴ Рева И. Забастовочная борьба сельскохозяйственного пролетариата в первой русской революции (на материалах Левобережной Украины) / История СССР. – 1975. – № 5. – С. 93-94.
- ¹⁵ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІА України в м. Києві). – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1107. – Арк. 24зв.
- ¹⁶ Нариси з історії українського національного руху... – С. 127.
- ¹⁷ Доклад Української Соціалдемократичної Робітничої Партії... – С. 3.
- ¹⁸ Хлібороб. – 1905, 28 грудня. – Ч. 3.
- ¹⁹ Телешун С. Вказана праця. – С. 50.
- ²⁰ Феденко П. Український рух у ХХ столітті... – С. 63.
- ²¹ Доклад Української Соціалдемократичної Робітничої Партії... – С. 7.
- ²² Порш М. Національне питання та виборча агітація на Україні / Літературно-науковий вісник. – 1907. – Кн. 1. – С. 137.
- ²³ ЦДІА України в м. Києві. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1434. – Арк. 2.
- ²⁴ Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. ... – С. 21.
- ²⁵ Там само. – С. 21.
- ²⁶ Слобожанщина. – 1906, 25 березня.
- ²⁷ Громадська думка. – 1906, 20 квітня.
- ²⁸ Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1914). – Львів, 1931. – С. 488.
- ²⁹ Чого нам треба домагатися ? // Лист до селян. – Б. м., 1905. – С. 1.
- ³⁰ Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). – Ч. III. – Львів, 1926. – С. 24.
- ³¹ Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ століття: Дослідження. – К., 1996. – С. 62-63.
- ³² Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). – Ч. III. – Львів, 1926. – С. 51.
- ³³ Там само. – С. 21.
- ³⁴ Ефремов С. Из общественной жизни. на Украине. – СПб.: Б. в., 1909; Дорошенко В. Українство в Росії Новіші часи. – Відень, 1916. – С. 35, 61.

Оксана Тимошенко.

Громадсько-політичне життя Наддніпрянської України в роки російської революції 1905 – 1907 рр.

Стаття присвячена аналізу посилення громадсько-політичного та національного руху в Наддніпрянській Україні в умовах наростання загального революційного піднесення 1905 – 1907 рр., який був спрямований проти шовіністичної великодержавної політики царського уряду. Показано активну діяльність українських політичних партій з початком революційних подій проти імперської політики царизму. Розглянуто нові можливості боротьби українців за свої національні права після прийняття царським урядом 17 жовтня 1905 р. під тиском масових революційних дій маніфесту, в якому обіцяно запровадити політичні свободи, у тому числі свободу слова. Доведено, що помітним успіхом українських партій у справі обстоювання національних прав став їх вихід на парламентський рівень.

Oksana Tymoshenko.

Public – political life of Dnieper Ukraine during the Russian revolution of 1905 – 1907.

The article to analysis of public-political and national movement' intensification in Dnieper Ukraine in the conditions of increase of the overall revolutionary presentation of 1905 – 1907 which was directed against chauvinistic great-power politics of tsars' government is dedicated. The active activity of Ukrainian political parties with a start of revolutionary events against the imperial politics of tsar is shown. New possibilities of Ukrainians' struggle for their national rights after tsars' government acceptation on the 17 of October 1905 under the pressure of mass revolutionary activities of manifest in which it was promised to enter the political freedoms including the freedom of speech are examined. It is well-proven that a noticeable success of Ukrainian parties in the case of national rights' assertion became their outcome on the parliamentary level.